

KS. FELIKS LENORT

WATYKAŃSKI „PRZEGLĄD” ARCHIWISTYKI KOŚCIELNEJ

Archiva Ecclesiae. Bollettino dell'Associazione Archivistica Ecclesiastica. Anno 3—9: 1960—1966. Città del Vaticano 1961—1967.

W bieżącym roku mija 10 lat od czasu ukazania się pierwszego tomu czasopisma *Archiva Ecclesiae*, organu powstałej dwa lata wcześniej z inicjatywy kard. Giovanni Mercati międzynarodowej Associazione Archivistica Ecclesiastica. Stawiając sobie szerszy zakres zadań niż istniejąca od roku 1955 Pontificia Commissione per gli Archivi Ecclesiastici d'Italia, stało się wspomniane stowarzyszenie międzynarodowym ośrodkiem koordynującym sprawy związane z egzystencją i działalnością kościelnych archiwów przechowujących oraz pobudzającym rozwój zainteresowań naukowo-badawczych, opartych na bazie zasobu archiwalnego Kościoła. Jak dotąd aspiracje te ograniczają się wyłącznie nieomal do organizowania międzynarodowych zjazdów pracowników archiwów kościelnych, z których pierwszy odbył się w roku 1957 w Rzymie¹, a ostatni (siódmy) w roku 1966 w Bari. Pomijając inne, okoliczność ta jest wystarczającym powodem podniesienia znacznych zasług i owocnych wyników działalności Associazione Archivistica Ecclesiastica. Odbyte dotychczas kongresy stały się szeroką platformą wymiany doświadczeń i poglądów, a wygłoszone na nich referaty poruszyły wiele zagadnień związanych z kościelną archiwistyką i archiwoznawstwem. Fakt, iż wśród około 150 uczestników biorących każdorazowo udział w tej imprezie w ogromnej większości widzimy nazwiska mieszkańców Italii, nie jest decydujący w kwestii oceny zasięgu terytorialnego oddziaływania tej instytucji. Dzięki bowiem opublikowaniu prawie w całości materiałów z każdego zjazdu we wspomnianym już czasopiśmie *Archiva Ecclesiae*, światowa opinia naukowa dostatecznie może śledzić treść i wyniki obrad międzynarodowych spotkań archiwistów kościelnych. Czasopismo to, ukazujące się raz w roku, treściowo nie wykracza poza publikację materiałów zjazdowych i dlatego w swoim charakterze jest właściwie jedynie „księgą pamiątkową” tych pożytecznych z wielu względów imprez.

O zawartości wydawnictwa *Archiva Ecclesiae* pisano na tym miejscu już dwukrotnie, relacjonując bardzo obszernie problematykę pierwszego i drugiego Convegno degli Archivisti Ecclesiastici, zawartą w dwóch pierwszych tomach czasopisma². Obecnie chcemy poświęcić kilka uwag dalszym zeszytom tego rocznika, uwypuklając szczególnie niektóre jego pozycje treściowe.

Tom 3/4 wydany łącznie w roku 1962 za lata 1960—1962 i liczący 303 strony zawiera materiały z trzeciego zjazdu archiwistów kościelnych, który miał miejsce w Neapolu w dniach 25—29 września 1961 r. Wśród opublikowanych tutaj referatów na pierwszym miejscu znajdujemy okolicznościową i nieco ogólnikową wypowiedź Martino Giusti, prefekta Archivum Secretum Vaticanum, zawierającą rozważania o archiwach w obliczu Soboru Watykańskiego II. (*Per i nostri archivi: considerazioni in occasione del prossimo Concilio Ecumenico*, s. 36—46). Autor,

¹ A. P i l o r z: Pierwszy zjazd włoskich archiwistów kościelnych. *Arch. Bibliot. kośc.* T. 1. 1959 z. 1 s. 164—166.

² J. W o j n o w s k i: Towarzystwo Archiwistyki Kościelnej i jego organ [Omówienie pierwszego rocznika *Archiva Ecclesiae*]. *Tamże*. T. 5: 1962 s. 361—368. — T e n ż e: *Archiva Ecclesiae*. Bollettino dell' Associazione Archivistica Ecclesiastica. A. 2: 1959. [Rec.] *Tamże*. T. 6: 1963 s. 300—311.

starając się wskazać pewne linie styczne między niektórymi elementami funkcjonowania instytucji archiwalnych a przygotowaniem do Soboru, przypomina, że prace powołanego specjalnie w tym celu organu włączone zostały do akt Papieskiej Komisji Przygotowawczej. Praktyczne uwagi na ten sam temat w odniesieniu do Hiszpanii zamieścił Demetrio Mansilia, a do Irlandii — Domenico Conway. O aspektach prawnych i wymogach naukowych w fotografowaniu źródeł archiwalnych pisze Giulio Battelli (*Aspetti giuridici ed esigenze scientifiche nella fotografia dei fondi archivistici*, s. 58—76). Autor nawiązał tutaj do wydanych w roku 1960 przez Stolicę Apostolską instrukcji do biskupów i wyższych przełożonych zakonnych Włoch w sprawie administracji archiwami³ i zaznaczył, że enuncjacja ta w art. 13 wyraźnie przyznaje badaczowi prawo fotografowania dokumentów przechowywanych w archiwach kościelnych. Uprawnienie to jednak ograniczają dwie okoliczności: jeśli petent zamierza użyć fotografowania do celów pozanaukowych, szczególnie dla osiągnięcia zysku, oraz, jeśli zamierza dokonać fotografowania większych partii źródeł względnie znacznie większych kompleksów ważnych dokumentów. Prynypialnym kryterium musi tu być wzgląd na nieuszczerplenie praw własnościowych kościelnej instytucji przechowującej i wszystkich wypływających stąd konsekwencji. Kilka artykułów w omawianym zeszycie poświęconych jest analizie dziewiętnastowiecznych źródeł archiwalnych i to w aspekcie ich przydatności do badań nad problematyką społeczną i religijno-polityczną tego czasu. Na podstawie obserwacji swych rodzimych archiwów interesujące wypowiedzi zamieścili: Ambrogio Palestra (na przykładzie arcybiskupiego archiwum w Mediolanie), Carlo Calzolari (Toscania), Tommaso Leccisotti (Cassino), Francesco Russo (Calabria), Paolo Collura (Sicilia), Antonio Pasenti (Bergamo), Carlo Presicci (Taranto). Podobny problem podjął na przykładzie Neapolu Romeo De Maio, rozwijając temat pt. *Historiografia XIX wieku i archiwa kościelne w odniesieniu do dziejów instytucji społecznych i kultury ludowej*. Zauważyć trzeba, iż treść tych publikacji, zwracająca uwagę na konieczność podjęcia problematyki badań społecznych i wskazująca możliwości w tej dziedzinie na bazie zachowanych kościelnych archiwaliów nowożytnych, jest swego rodzaju *novum* i dlatego zasługuje na szczególną uwagę. Wreszcie odnotować trzeba kilka pozycji podających ogólną charakterystykę niektórych archiwów kościelnych. Bernard Fisher zamieścił kilka uwag o archiwum arcybiskupów westminsterskich, Albert Lepoutre o archiwach diecezji Lille, Robert Haas o kościelnych archiwach zachodnoniemieckich, a Franz Loidl o archiwach kościelnych w Austrii. Dwaj ostatni dają nam pewien obraz syntetyczny problematyki archiwów kościelnych w ich krajach. W diecezjach niemieckich, jak podaje autor relacji, sprawy archiwalne są różnicowane; obok biskupstw, które sięgają swymi początkami średniowiecza, a w części czasów rzymskich (np. Köln, Mainz, Trier) i mają pokaźne zbiory rękopiśmienne, istnieją biskupstwa, które powstały w zeszłym stuleciu a nawet później (np. Berlin, Aachen, Essen), gdzie zasób archiwalny jest szczupły. Chociaż w okresie wielkiej sekularyzacji wiele kościelnych archiwaliów przeszło w posiadanie czynników państwowych, to jednak instytucje kościelne rozporządzają w dalszym ciągu bardzo pokaźnymi zbiorami. Każde archiwum ma swego kierownika, przy czym w wielu wypadkach są to osoby świeckie (np. w München, Paderborn, Speyer). W dziedzinie kształcenia personelu archiwalnego wielką rolę odgrywa działająca w Marburgu Archivschule. Rolę koordynującą różne inicjatywy archiwalne spełnia od roku 1953 Arbeitsgemeinschaft der katholischen Kirchenarchivare. Zwraca się szczególną uwagę, że kierownik centralnego archiwum diecezjalnego jest zarazem czynni-

³ Istruzioni agli Ecc. mi Ordinari e ai Rev. mi Superiori Religiosi d'Italia sull'amministrazione degli Archivi. *Acta Apostolicae Sedis*, A. 52: 1962 s. 1022—1025.

kiem nadrzędnym wszystkich archiwów parafialnych. Autor podał ciekawy szczegół z terenu archidiecezji kolońskiej, gdzie, aby ułatwić dyrektorowi archiwum centralnego nadzór nad archiwami terenowymi, powstał, podobnie jak w niektórych innych diecezjach, system kuratorów archiwalnych (Archivpflegersystem). Dla każdego z 59 dekanatów został ustanowiony tego rodzaju funkcjonariusz, wywodzący się z lokalnego kleru, który corocznie jest zobowiązany dokonać wizytacji archiwów parafialnych swego terytorium oraz wysłać o tym sprawozdanie do Erzbistumsarchiv. Dla tychże kuratorów urząda się specjalne kursy dokształceniowe. Również program seminariów duchownych przewiduje odrębne zajęcia z zakresu archiwistyki i archiwoznawstwa.

Podwójny zeszyt *Archiva Ecclesiae* za lata 1962—1963 (t. 5/6, ss. 183), wydrukowany w roku 1964, zawiera materiały z czwartego i piątego międzynarodowego zjazdu archiwistów kościelnych (11—14 IX 1962 Rzym, 23—26 IX 1963 Orvieto). Pomijając kilka pozycji o specyfice lokalnej, włoskiej, niektóre prace muszą zwrócić uwagę także polskiego czytelnika. Martino Giusti, prefekt Archivum Secretum Vaticanum i przewodniczący Commissione Pontificia per gli Archivi Ecclesiastici d'Italia, usiłuje uwypuklić nowe problemy stojące przed archiwistyką doby obecnej (*L'archivistica di fronte e problemi nuovi*, s. 34—41). Wskazuje, że wielki rozwój techniczny ery atomowej i wszechstronny rozwój ram działalności ludzkiej nie mogą ująć uwagi archiwistów, którzy mają przekazać tę różnorodną dokumentację współczesności pokoleniom przyszłym. Zwraca też uwagę na absurdalność pokutującej niejednokrotnie w pewnych kręgach opinii co do roli i przydatności archiwów i podaje przykłady związania ich zadań z poszczególnymi przejawami współczesnej kultury i cywilizacji oraz z aktualnymi zainteresowaniami badawczymi. Dowodem tego była np. paryska konferencja Table ronde des archives z roku 1954, czy następna, poświęcona zagadnieniu: archiwa i kultura rolna. Ten sam Martino Giusti jest w omawianym tomie autorem jeszcze jednego artykułu, którego tematyka koncentruje się wokół perspektyw i problemów nauczania archiwistyki w kościelnych uczelniach teologicznych (*Prospettive e problemi sull'insegnamento dell'archivistica nelle scuole ecclesiastiche*, s. 119—128). Autor ten, szkicując to zagadnienie na tle historycznym wskazuje, iż dokumentem fundamentalnym dla spraw kościelnej dydaktyki archiwalnej była niewątpliwie konstytucja apostolska *Maxima vigilantia* wydana w roku 1727 przez pap. Benedykta III. Dokumentem zaś najnowszym jest pismo Kongregacji Seminariów i Uniwersytetów z 27 V 1963 zaprowadzające kurs archiwistyki kościelnej we wszystkich wyższych seminarjach duchownych na terenie Italii. Na tej oficjalnej wypowiedzi, którą uważa Giusti za ukoronowanie dezyderatów Associazione Archivistica Ecclesiastica, zbudowany jest tok rozważań jego artykułu. Adeptów teologii przyszłych duchownych należy więc wprowadzić w znajomość funkcji archiwum kościelnego, poprzez wykłady i ćwiczenia o charakterze elementarnym i praktycznym. Jeśli zainteresujemy młodych tą problematyką, wówczas, zdaniem autora, nie będziemy musieli martwić się o przyszłość kościelnych zbiorów archiwalnych. Wytyczne Martino Giusti uzupełniają w pewnej mierze praktyczne informacje Francesco Serrano o nauczaniu archiwistyki w instytucjach kościelnych Hiszpanii i Portugalii oraz komunikaty na ten sam temat zawierające dane z terenu archidiecezji wiedeńskiej (Franz Loidl), mediolańskiej (Ambrogio Palestra), neapolitańskiej (Aldo Caserta) oraz z instytucji zakonnych (Mario Pinzuti). Zwrócić jeszcze trzeba uwagę na metodyczny artykuł wspomnianego już Ambrogio Palestra na temat kryteriów, które należałoby zastosować przy sporządzaniu inwentarzy archiwalnych (*Criteri per la compilazione degli inventari*, s. 42—52), wypowiedź Giulio Battelli o ogólnych zada-

niach archiwów, bibliotek i muzeów oraz granicach ich wzajemnego oddziaływania (*Archivi, biblioteche e musei: compiti comuni e zone d'interferenza*, s. 62—75) oraz informację Mario Pinzuti o ostatnich wynalazkach w dziedzinie konserwacji zasobu archiwalnego (*Ultimi ritrovati sulla conservazione degli archivi*, s. 160—165).

Kolejny tom *Archiva Ecclesiae* (R. 7: 1964 ss. 139), który wyszedł z druku w roku 1965, odzwierciedla treść obrad VI Convegno degli Archivisti Ecclesiastici, który miał miejsce w Rzymie w dniach 3—6 listopada 1964 r. Na czoło zeszytu wysuwają się dwie problemowe publikacje z zakresu wzajemnego ustosunkowania się i współzależności między kancelarią i archiwum przechowującym. Pierwszy, opracowany przez Domenico Garlatti, zajmuje się przede wszystkim zadaniami kanclerza w stosunkach między kancelarią i archiwum, rozpatrując to zagadnienie na przykładzie diecezji Udine (*Compiti del cancelliere nei rapporti fra cancelleria ed archivio*, s. 55—63). Drugi, napisany przez Ambrogio Palestra, uwypukla zadania archiwisty w stosunkach między archiwum a kancelarią (*Compiti dell'archivista nei rapporti fra archivio e cancelleria*, s. 63—74). Dzisiaj, zauważa Palestra, urząd kanclerza pozbawiony intratnego beneficjum i blasku zewnętrznego dostojęstwa, zatrzymał dla siebie jedynie to, co stanowi jego istotę: faktyczne kierownictwo kancelarią. Obecnie kanclerz i archiwista nie wychodzą poza zakres swoich obowiązków, dlatego spokojnie można traktować o ich pracy. Rozgraniczenie kompetencji między kierownikiem kancelarii i archiwum posiada dla tego drugiego szczególne znaczenie. Wypowiadając się zdecydowanie przeciwko kumulowaniu obu stanowisk, autor zwraca uwagę na zasadniczą trudność wynikającą z pewnej luki prawnej. Kodeks Prawa Kanonicznego nie określa bowiem w sposób wyraźny i jasny roli kierownika archiwum diecezjalnego, co może stać się przyczyną nieporozumień w zakresie określenia jego kompetencji i obowiązków. Autor zwraca uwagę, iż sytuacja ta z punktu widzenia kanonistyki powinna ulec zmianie, a sama pozycja archiwisty winna zmierzać ku zmajoryzowaniu jego pozycji prawnej, stosownie do odpowiedzialnej funkcji, jaką spełnia, przy czym w zakresie jego działalności mają znajdować się także archiwa parafialne. Odpowiedź Palestry na pytanie, jakie są wymogi poprawnego współdziałania kancelarii i archiwum, możnaby syntetycznie ująć w 4 punktach: 1) konieczna jest pewna rytmiczność okresowa, jeśli chodzi o przekazywanie kancelaryjnej produkcji aktowej do archiwum przechowującego; 2) kancelaria powinna respektować jednolitość i stałość tytułów poszczególnych rodzajów akt, co umożliwi kierownictwu archiwum ich szybką klasyfikację (np. nie określać tego samego urzędu raz kuria, na innym miejscu kancelarią); 3) między archiwum i kancelarią winna istnieć ścisła współpraca w zakresie rejestracji, klasyfikacji i konserwacji akt, szczególnie, jeśliby kancelaria wykonywała te czynności we własnym zakresie; 4) należy umiejętnie dokonywać brakowania akt, które z kancelarii przesyłane są do archiwum przechowującego. Zaznaczając, iż jest to jedno z najtrudniejszych zadań personelu archiwalnego i opierając się na publikacji pt. *Come organizzare l'Archivio*⁴, Palestra podaje następującą zasadę: jeśli koszt całkowity zachowania w archiwum danego aktu jest niższy w stosunku do kosztu spowodowanego jego stratą, wówczas należy go zachować. Autor wskazał też, że problematyką brakowania akt zajmowano się ostatnio kilkakrotnie, np. na konferencji *Table ronde des archives* w Namur w roku 1955 oraz na III Congresso Internazionale degli Archivi we Florencji w roku 1956, gdzie zagadnienie to obszernie potraktował J. H. Collingridge. Sugeruje wreszcie, by jedno z przyszłych zebrań organizowanych przez Associazione Archivistica Ecclesiastica poświęcić właśnie kwestii brakowania akt. Trzeba jeszcze dodać, że uwagi na ten sam temat wzajemnego ustosunkowania się kancelarii i archiwum, ale na przykładzie określonej pro-

⁴ G. Continolo: *Come organizzare l'Archivio*. Milano 1964 s. 26.

wincji zakonnej *Rapporto fra archivio e cancelleria riguardo ad una determinata provincia religiosa*, s. 84—87), zamieścił w omawianym roczniku Bartolomeo Vignato, nowe zagadnienie kształtowania się archiwów krajowych konferencji biskupich naszkicował Francesco Serrano, a Leopoldo Sandri w oddzielnym komunikacie usiłował nakreślić główne linie kierunkowe w kształtowaniu się nowego prawodawstwa archiwalnego na terenie Italii. Odrębne miejsce zajmuje tu artykuł kard. Ernesto Ruffini (*Gli Archivi Ecclesiastici, specialmente l'Archivio Storico Diocesano di Palermo*, s. 46—53), który po bardzo ogólnikowym wstępie, wywodzącym genealogię zawartości dzisiejszych archiwów aż z zabytków sumeryjskiej kultury materialnej, poświęcił swój wykład strukturze i zawartości Archiwum Archidiecezjalnego w Palermo.

W roku 1967 ukazał się łącznie za lata 1965—1966 rocznik 8/9 wydawnictwa *Archiva Ecclesiae* (ss. 203), w którym opublikowano dokumentację siódmego z kolei Convegno degli Archivisti Ecclesiastici, którego obrady toczyły się w Bari w dniach 12—15 kwietnia 1966 r. Na szczególną uwagę zasługują tutaj 4 rozprawy poświęcone problematyce klasyfikacji akt w archiwach kościelnych, a więc: w archiwach diecezjalnych i kapitulnych (Angelo Ciceri), parafialnych (Giuseppe Raspini), zakonnych kurii generalnych i prowincjalnych (Basilio Pandzić oraz domów zakonnych (Simeone della Sacra Famiglia). Zaproponowane przez autorów konkretne wykazy akt są tym ciekawsze, że opracowane zostały na bazie wyników specjalnie zorganizowanej ankiety wśród kierowników archiwów danego typu, a poza tym są wynikiem doświadczeń usiłowań wcześniejszych, podejmowanych m. in. także na analogicznym zjeździe mediolańskim w roku 1958⁵. Ze względu na znaczenie metodyczne tych materiałów autor niniejszych uwag zamierza poświęcić im odrębne omówienie. Z innych artykułów tego rocznika koniecznie wymienił trzeba pracę Dante Balboni o miejscu ksiąg liturgicznych w strukturze archiwum kościelnego (*Gli Archivi Ecclesiastici e i libri Liturgici*, s. 134—145), oraz uwagi Ernesto Figini dotyczące różnych systemów urządzenia archiwum (*Sistemi ed attrezzature degli Archivi*, s. 94—96). Wspomnieć jeszcze trzeba o zamieszczonym tu artykule arcybpa Enrico Nicodemo, który pod nieco patetycznym tytułem: *Archivi organizzate dzisiaj są źródłem historii jutra* (*Gli Archivi che si organizzano oggi sono la fonte della storia di domani*, s. 48—57), zawiera kilka aktualnych stwierdzeń pod adresem tych instytucji. Wskazuje, że właśnie archiwa będą stróżami autentycznej dokumentacji II Soboru Watykańskiego i przekażą potomnym świadectwa, które staną się odzwierciedleniem ducha i atmosfery Kościoła naszego czasu, będą, jak to określa autor, świadectwem „transitus Domini”.

Starano się tutaj podać zasadnicze elementy treściowe poszczególnych zeszytów czasopisma *Archiva Ecclesiae*, uwypuklając tym samym problematykę poruszaną na zjazdach organizowanych przez Associazione Archivistica Ecclesiastica. Nie wskazano jednak na liczne głosy w dyskusji, odbywającej się po każdym referacie, wnoszące niejednokrotnie elementy nowe, które to wypowiedzi skrupulatnie zostały odnotowane w każdym zeszycie rocznika. Pewną też część tego wydawnictwa zajmuje stenogram spraw protokolarnych i personalnych, np. wykazy honorowych i rzeczywistych członków Associazione i krótkie sprawozdania z jego działalności w okresach międzyjazdowych, telegramy powitalne i przemówienia wstępne, opisy zajęć praktycznych na zjeździe, spisy uczestników, wśród których powtarzają się nazwiska Polaków (ks. Walerian Meysztowicz, Zofia Skowrońska, ks. Edmund Winkler).

⁵ *Archiva Ecclesiae*. A. 2: 1959. Zob. także omówienie zawartych tu materiałów przez Wojnowskiego (przyp. 2).